

проф. др **Ненад Милошевић**
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Катедра за Литургику

Света тајна јелеосвећења у древним литургијским списима (од 1. до 8. века)

У неколико изузетно значајних споменика* ранохришћанске литературе, почев од краја првога па до четвртога века, срећу се и молитве за приносе које су верни доносили у цркву ради благослова. Међу тим приносима наводи се и уље. У трагању за коренима свете тајне јелеосвећења, савршаване на начин о коме говори први епископ Јерусалима, Свети Јаков Брат Господњи (Јак 5, 14-15), а што до данас представља суштину самог њеног чина, наведене молитве представљају једино сведочанство о употреби освећеног јелеја. За период прва четири века, осим нејасних указања и недовољно истакнуте намене у самоме тексту молитви, потешкоћу ствара и одсуство друге молитве – *Молишве ѿмазања*, јер се у то време при савршавању светих тајни (осим Евхаристије) изговарала само једна једина молитва – *Молишва освећења*. Потоње јављање друге молитве, у којој ће се по правилу истицати намена освећења или благослова приноса, а у случају јелеја *Молишва ѿмазања*, доприноси њиховом јасном препознавању као чина о коме говори Јаковљева Посланица и који Црква вековима назива светом тајном јелеосвећења.

Следствено, у овом раду ћемо покушати да, представљањем одговарајућих литургијских извора, укажемо на развојни пут свете тајне јелеосвећења, најпре од њеног настанка у првome веку па све до осмога века, од када се, захваљујући богатој рукописној заоставштини, са лакоћом може пратити њен даљи телтургички развој.

Поред Евхаристије и крштења, јелеосвећење се сврстава међу најстарије свештенорадње, односно свете тајне у Цркви. Богоустановљеност ове свете тајне се, у богословској литератури, доводи у везу са два одељка из Светога Писма: Мк 6, 13. и Јак 5, 14-15. Већ на почетку своје апостолске мисије свети апостоли „помазиваху уљем многе болеснике, и исцјеливаху“ (Мк 6, 13). А да исцеливање болесника није била привилегија само апостола, већ да је оно од самога почетка постала литургијском праксом Цркве сведочи Апостол Јаков у својој Саборној Посланици, обраћајући се хришћанима из „дванаест племена расијаних по свијету“, и подстичући их речима: „Болује ли ко међу вама? Нека дозове презвитере црквене, и нека се моле над њим, помазавши га уљем у име Господње“ (Јак 5, 14). Практика лечења

* Овај рад настао је у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у двадесетом веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

болесника помазивањем уљем од стране апостола и презвитера првобитне Цркве¹, засведочена у два претходно наведена светописамска одељка, несумњиво је везана за Спаситељева исцељивања болесника за време Његовог овоземаљског живота (Мт 8, 1-3; 8, 5-13; 9, 2-8; 9, 27-34; 12, 9-13; 14, 35-36; 15, 21-28; 17, 14-21; 20, 29-34; Лк 17, 12-19; Јн 5, 1-15; 9, 1-38, и др.), али је, осим тога, и утемељена на даровима које је Господ зајемчио преко апостола Цркви пред своје Вознесење на небо (Мк 16, 15-18). Употреба, пак, јелеја при молитви за исцељење болесних, коју су, несумњиво, практиковали сами апостоли, засвакако је условљена терапеутским својствима придаваним уљу у античкоме свету (Ис 1, 6; Лк 10, 34), али и црквеном свешћу о посредничкој улози материје² у животу и освећењу човека³, што је учинило да се, већ постојећим искуствима, домести благодатни садржај ради постизања крајњег циља – оздрављења пале природе и измирења са Господом⁴.

Имајући у виду да се болест сваког појединца, као и грех, тиче целокупног тела Заједнице, јер по Апостоловим речима: „ако страда један уд, с њим страдају сви удови (тела)“ (1Кор 12, 26), црквена свест је изградила такав однос према болесницима да је чин молитвеног посредовања за њихово оздрављење сматрала светом тајном, како, по речима истог Апостола, не би било „раздора у тијелу, него да се удови подједнако брину један за другога“ (1Кор 12, 25). Управо из тог разлога је Апостол Јаков, први епископ Јерусалима, „матере светих Божијих Цркава“, саветовао да се за болеснике позивају презвитери црквени и да се моле над њима, те да их „помазују уљем у име Госпоње“, са уверењем да ће „молитва вјере спасти болесника, и подигнуће га Господ; и ако је гријехе учинио, опростиће му се“ (Јак 5,15).

Поредак јелеосвећења у Посланици Ајосѿола Јакова

Благодарећи предоченом, темељном исказу из Јаковљеве Посланице, могуће је закључити да је најстарији вид тајне јелеосвећења изгледао овако:

- Долазак црквених презвитера у дом болесника
- Молитва презвитера над болесником
- Помазање болесника јелејем.

¹ У Делима Апостолским је садржано више сведочанстава о исцељивању болесника од стране апостола, али без употребе јелеја: Дап 3, 1-10; 5, 12-15; 9, 32-35; 14, 8-10.

² Вредан пажње је одељак из Светога Писма о Христовом исцељењу слепог од рођења тако што „плуну на земљу и начини блато од плувачке, и помаза блатом очи слијепоме“ (Јн 9,1-7. Ср. Мк 8, 22-25). О исцељитељном смислу употребе материје Преподобни Јустин Ћелијски каже: „И кал (блато) у рукама Христовим постаје лек, лек који лечи од слепила... Само послушност Логосу – лечи од слепила духовног, на првом месту. Онда човек и у калу види логосну силу; и грумен кала зрачи божанском светлошћу. И осећа, и види, како из целокупног космичког кала струји и зрачи логосни смисао твари“ (Отац Јустин Поповић, *Тумачење Светиој Еванђеља ѿ Јовану*, Београд, 1989, 101).

³ Најочитији примери су употреба хлеба и вина на Евхаристији, као и воде за крштење. Свети Јован Дамаскин, у вези са овим, карактеристично истиче: „Јер Богу је позната људска слабост да, углавном са одбојношћу, одбацује оно што није употребом упознао; Бог својим уобичајеним снисхођењем, оним што је уобичајено нашој природи, чини оно што је натприродно; те као што је при крштењу, будући да се људи обично водом умивају и уљем помазују, спрегао са уљем и водом благодат Духа и крштење начинио бањом препорода, тако исто је, будући да људи уобичавају да једу хлеб и да пију воду и вино, спрегао са хлебом и са вином своје божанство и учинио их својим телом и својом крвљу, да бисмо ми, кроз оно што је уобичајено и сходно нашој природи, доспели до онога што је натприродно“ (Ἰωάννου Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως*, Δ' (13) 86, ЕПЕ 1, 466).

⁴ Управо света тајна јелеосвећења снажно истиче пут ка обожењу кроз разрешење од греха (Јак 5, 14-15).

На основу кратког Јаковљевог упутства није могуће разоткрити телетургичке детаље који би указивали на целовиту форму овог чина. За претпоставити је да су презвитери јелеј, којим су помазивали болесника, доносили из Цркве – са сбрања, те да је он, поред својих природних терапеутских својстава, сматран даром Цркве, што ће рећи даром заједнице болнима као израза молитвене жеље за њиховим оздрављењем⁵. Највероватније да је то било уље од приноса које су верни доносили на сбрања ради заједничких вечера и сакупљања милостиње за сиромашне, те су, као такви, већ сматрани освештаним. Црква је преко својих презвитера, уз дар уља, засигурно слала болнима Евхаристијске Дарове, којим су се они, након молитве и помазања уљем, причешћивали, чиме се пројављивала пуноћа причаствености болесника, као појединца, са Заједницом из које је, по нужности, физички одсутан, а што је представљало једини гарант да ће га *иогући Госиод* и да ће му се *оиросиџији іреси*.

Молитва освећења јелеја

у Иполитовом *Ајосіолском іредању* и у *Еіџіајском іорейку*

Осим наведених светописамских сведочанстава, најстарији помен о освећењу јелеја срећемо у Иполитовом *Ајосіолском іредању* (трећи век)⁶. Истоветно указање и текст молитве садржани су и у *Еіџіајском іорейку* (трећи век)⁷. За молитву која се налази у овим древним списима, не би се могло, на први поглед, изричито утврдити да је реч о молитви освећења уља за помазање болесника, него да се пре ради о једноставном благослову приноса првина уља ради његове употребе у исхрани, као и у друге сврхе, у које се, вероватно, може убрајати и извесна терапеутска намена⁸. Ако се пак, у овоме случају (трећи век), установљена освећенска пракса у Цркви доведе у везу са нашим претходним уверењем о помазању болесника уљем донетим са Сбрања, на којима се, у трећем веку, засебно благосиљају појединачни приноси, онда би и, у овом случају, могло бити речи о освећењу уља и за помазање болесника. Стиче се утисак да и само указање о приносу, као и речи које садржи Молитва, указују на вишеструку намену благосиљаног уља⁹. Такође, актуелно указање упућује на закључак да је освећење уља вршено на самој Литургији на Великом входу, и то одмах после приноса хлеба и вина.

⁵ Не постоје сведочанства која би упућивала на могућност развијеног обредословља у апостолско време. И освећење воде за крштење јавља се знатно касније, иако се крштење обављало у води од самога почетка. Такође, и освећење Мира се уводи отприлике када и освећење воде. О овоме видети: Н. Милошевић, *Молићвослов, ісїоріјско-іџеліуріјски развој іоследовања іарохіјскоі ііџііка*, Београд 2012, 13-21.

⁶ Hippolyte de Rome, *La tradition apostolique*, 5, SC 11, 33-34; и: „Светог Иполита Римског Апостолско предање“, у: *Дела ајосіолских ученика*, превод са грчког, уводи и напомене Епископ Атанасије, умировљени херцеговачки, Врњци-Тербиње 2005, 386-87.

⁷ *Αἰγυπτιακῆ Διατάξις*, у: П. Тремпела, *Μικρὸν Εὐχολόγιον, τόμος Α΄*, Αθήναι 1950, 174-175. Овде је реч о фрагментима латинског превода са грчког оригинала. Видети: П. Тремпела, нав. дело, 174.

⁸ Овакав закључак се изводи из самог упушта о освећењу уља: Ако неко принесе уље, нека он (Епископ) благодари на исти начин као за приношење хлеба и вина...“, као и из саме молитве: „нека оно (уље) даје оснажење онима који га кушају и светост онима који га употребљавају“.

⁹ Si quis offert, secundum panis oblationem et vini et non ad sermonem dicat, sed simili virtute gratias referat dicens: Ut oleum hoc sanctificans das, Deus, santitate mutentibus et percipientibus, unde unexisti regas, sacerdotes et profetas, sic et omnibus gustantibus confortationem et santitate mutentibus illud praebat.

„Ако неко принесе уље, после приношење хлеба и вина, нека не говори истим речима, већ истом смелошћу узноси благодарене, говорећи:

Као што си, Боже, освећујући ово уље Ти давао светост онима који су били помазивани и који су га примали, који си помазао царева, свештенике и пророке, тако нека оно даје оснажење онима који га окушају и светост онима који га употребавају“.¹⁰

1. Освећење воде и јелеја у *Ајосиолским усџановама*¹¹

У чувеном канонско-литургијском делу контроверзне садржине - *Ајосиолским усџановама*¹² (4. век), срећемо сличну ситуацију као и у претходном спису, с тим што је овде предвиђено освећење уља заједно са водом. Указање пред молитву истиче да воду и уље треба да благосиља епископ, „а ако није присутан (епископ) благосиља презвитер у присуству ђакона; када је, пак, присутан епископ, нека буду присутни и презвитер и ђакон“¹³. Садржине саме молитве гласи:

„Господе Саваоте, Боже сила, саздаатељу вода и даваоче јелеја, милосрдни и човекољубиви, Ти који дајеш воду за пиће и очишћење, и „уљем да улепшамо лице“ на радост и весеље, Ти и сада кроз Христа освети воду ову и уље за име онога који принесе или оне која принесе, и дај им силу оздрављења, ослобађања од болести, истеривања демона и одагнања сваке завере, због Христа наде наше, са којим нека је Теби слава, част и поштовање, и Духу Светом у векове; Амин“.

Наведено упутство не указује директно на време освећења јелеја, као што је то случај у *Ајосиолском предању* и *Еџиџском џорейку*, али указање да благослов врши епископ у присуству презвитера и ђакона, или само презвитер са ђаконом, требало би да упућује на Свету Литургију.

2. Молишва освећења уља у *Завешџању Госџодњем*

Такође, у спису из истога времена, познатом под називом *Завешџање Госџода нашеџа Исуса Христа* (четврти век)¹⁴, налази се једна молитва којој претходи недвосмислено указање о освећењу уља за болеснике:

„Ако јереј освећује јелеј за исцелење оних који се пате, говори овако тихо, поставивши посуду (са уљем) испред жртвеника (олтара):

Господе Боже, који си нам дао Духа Утешитеља, Господа, спасавајуће и непоколебиво Име, скривеног од немудрих, али откривеног мудрима; о Христе, који си нас осветио и милошћу Твојом учинио нас слугама Твојим, мудре које изабра својом премудрошћу, Ти си ниспослао Духа Твога нама грешнима светошћу Твојом, дајући нама силу Духа; Ти који си лекар сваке болести и сваке слабости, који дајеш дар исцелења онима који га Тобом бивају достојени; ниспослџи на јелеј овај, који је слика Твоје вредноте, дар

¹⁰ Hippolyte de Rome, 5, нав. дело, 33-34; *Светџој Иџолиџа Римској Ајосиолско предање*, у нав. дело, 386-387.

¹¹ Διαταγαί τῶν Ἀποστόλων, Η΄, ΚΘ΄, ЕПЕ 1, 450.

¹² *Исџо*.

¹³ *Исџо*.

¹⁴ *Testamentum Domini nostri Jesu Christi*, у: П. Тредлџа, нав. дело, 175.

избављења Твојим благим састрадавањем, за избављење онима који се труде, исцељење болеснима и освећење обраћеницима, када се приближе вери Твојој. Јер си Ти моћан и хваљен у векове векова“.¹⁵

Иако вишенаменског карактера, садржина ове молитве јасно истиче исцелитељну намену уља, што се наглашава и у самоме указању: „Ако јереј освећује јелеј за исцелење оних који се пате“. Део, пак, указања који налаже да се посуда са уљем ради освећења поставља испред жртвеника, недвосмислено указује да се освећење уља вршило у цркви, и то, очевидно, на Светој Евхаристији.

3. „Молиџва о онима који ѣриносе уља и воде“ у *Серайионовом Евхолоџију*¹⁶

Кључну прекретницу у погледу дефинисања литургијских чинова представља *Серайионов Молиџвослов* (четврти век). Најпре је, по свему судећи, у александријској пракси, већ у четвртном веку, уведена друга молитва - *Молиџва хиротесије* (Молитва помазања) онога над ким се света тајна савршава¹⁷. Из наслова чина овог освећења види се да се уље за помазање болесника још увек узима као *ѣринос*, с тим што оно, сада, већ има наменски смисао. Оно се и даље освећује у цркви на Светој Евхаристији: „Нека буде заједно са народом овим Причешће Тела и Крви... Дај благослов овај за чување заједничарења и за осигурање Евхаристије која се врши“.

„Благосиљамо именом Јединородног Твога Исуса Христа творевине ове, име Онога који је пострадао именујемо, распетог и васкрслог и оног који седи са десне стране Нерођевога, на воду и на уље ово; даруј силу исцељења творевинама овим, како би свака грозница и сваки демон и свака болест пијењем и помазивањем ишчезли; и да постану леком исцељења и целосним леком причешћивање овим творевинама у име Јединородног Твога Исуса Христа, кроз кога Теби слава и моћ у Духу Светоме у васколике векове векова. Амин.“

„Хиротесија ѣосле блаџслова воде и јелеја“¹⁸

Човекољубиви, Боже истине, нека буде заједно са народом овим Причешће Тела и Крви; тела њихова, нека буду жива тела, и душе њихове, нека буду чисте душе. Дај благослов овај за чување заједничарења и за осигурање Евхаристије која се врши, и ублажи заједно све и учини их избраницима кроз Јединородног Твога Исуса Христа у Светоме Духу и сада и у васколике векове векова. Амин.“

Трећа пак, молитва - *Молиџва за болесничко уље или за хлеб или за воду*, биће да представља посебан алтернативни чин засебног освећења, само уља, или посебно хлеба, или пак, искључиво воде, и не треба је доводити у везу са чи-

¹⁵ Иза овога стоји указање да „Исто ово бива и над водом“.

¹⁶ „Серайионов Молитвослов (5)“, издање: Panteleimon E. Rodopoulos, *The Sacramentary of Serapion*, Thessaloniki 1967, 127-128.

¹⁷ У *Серайионовом Молиџвослову* сваки свештени чин састоји се из две молитве. Друга молитва је увек „Молитва хиротесије“, што ће у потоњем тзв. Византијском литургијском типу бити називано Молитвом главоприклоњења.

¹⁸ *Серайионов Молиџвослов* (6), 128.

ном освећења *уља и воде*, а што потврђује и место на коме се ова молитва налази у Молитвослову¹⁹.

„*Молиѿва за болесничко уље или за хлеб или за воду*“
у *Серапионовом Евхологију*²⁰

Призивамо Тебе, који имаш сваку власт и силу, Спаситеља свих људи, Оца Господа нашег и Спаситеља Исуса Христа, и молимо да ниспошљеш са неба моћ исцељења Јединородног на јелеј овај, да буде онима који се помазују (или причешћују творевинама овим) на одагнање сваке болести и сваке слабости, за одступање свакога демона, за одагнање свакога духа нечистог, за одлучење свакога духа лукавог, за изгоњење сваке грознице и сваке хладноће и сваке болести, за сваку добру корист и отпуштење грехова, за лек живота и спасења, за здравље и целовитост душе, тела, духа, за савршено оснажење. Нека се уплаши, Владико, свако дејство сатанско, сваки демон, сваки насртај непријатељски, свака рана, сваки ударац, свака туга, сваки бол или шамар или напад или страх лукави; име Твоје свето ми сада призивамо и име Јединородног, и нека се удаље и изнутра и споља од ових слугу Твојих, како би се прославило име оног који је ради нас распет и васкрсао, Исус Христос, који је болести наше и слабости преузео и који долази да суди живама и мртвима; Јер је кроз Њега Теби слава и моћ у Духу Светом и сада и у васколике векове векова. Амин.“

„*Молиѿва над јелејем за болесној*“ у *Барберинском Евхологију*²¹

Из временског периода, почев од четвртог, па до краја осмог века, не постоје сачувана сведочанства о начину савршавања свете тајне јелеосвећења. Али, сведочанство из Барберинског Молитвослова потврдиће да се у поменутом периоду ништа није изменило у односу на претходно време. Од укупно пет молитава за болесне, које се налазе у Барберинском Молитвослову 336, најстаријем сачуваном богослужбеном споменику византијског литургијског типа, са краја осмог века, само две могу бити доведене у везу са тајном јелеосвећења²². И у овоме случају, као и у Серапионовом Евхологију, прва молитва је *Молиѿва освећења уља*, док је друга *Молиѿва хиројесије* (у потоњим Требницима: *Молиѿва ѿмазања*)²³. Прва молитва је, уједно, и прва Молитва савремених Молитвослова, док се друга молитва по први пут јавља у Евхологију Сруптенте Г.β.VII, у 10. веку²⁴, и у Синајском 959, у 11. веку²⁵.

¹⁹ *Молиѿва о онима који ѿриносе уља и воде и Хиројесија ѿсле блајослова воде и јелеја* налазе се у Молитвослову под бројем 5 и 6, док се *Молиѿва за болесничко уље или за хлеб или за воду* налази на 17. месту.

²⁰ *Серапионов Молиѿвослов (17)*, нав. дело, 134.

²¹ Барберински Молитвослов 336, издање: Stefano Parenti e Elena Velkovska, *L'Euclologio Barberini gr. 336*, Roma 1995, 219-221.

²² Видети: N. Μίλοοσεβιτς, *Ἡ Θεία Εὐχαριστία ὡς κέντρον τῆς Θείας λατρείας*, Θεσσαλονίκη 2001, 223-224. Прве три молитве насловљене као: „Молитва за болесне“, „Молитва за болесне следећа“ и „Молитва за болесне следећа, трећа“ очевидно представљају посебну целину, док другу целину представљају: „Молитва над јелејем за болесног“ и „Молитва над јелејем за болесног, друга“, што проистиче из самих наслова. Видети: S. Parenti, нав. дело, 217-221.

²³ Ср. I. Φουντούλη, *Τελετουργικά θέματα*, Αθήνα 2002, 326-327.

²⁴ Gaetano Passarelli, *L'Euclologio Sruptense Г.β.VII*, АВ 36, Θεσσαλονίκη 1982, 125.

²⁵ А. Дмитриевскаго, *Описаніе литургическихъ рукописей, томъ II, Евхологиа*, Киевъ 1901, 56.

„Господе, који милошћу и милосрђем Својим исцељујеш патње душа и тела наших, Ти сам, Владико, освети јелеј овај, да онима који се помазују њиме буде на исцељење и на ослобођење од сваке страсти и болести, болести телесне, плотске и духовне нечистоте²⁶, и свакога зла, да се и у овоме прослави Пресвето Име. Јер си Ти који нас милује и спасава, Бог наш, и Теби славу...“

„*Молитва над јелејем за болесној, друја*“ у *Барберинском Евхолоију*²⁷

„Господе, Оче милосрђа и Боже сваке утехе, велики у милости и богати у доброту, који си нас поучио преко Твојих Светих Апостола да се са јелејем и молитвом презвитера исцељују болести народа; заповеди да јелеј овај буде на исцељење онима који се помазују њиме, за ослобођење од сваке болести и сваке слабости оних који од Тебе очекују спасење. Да, Владико Боже, молимо Ти се, Свесилни Господе који спасаваш, једини лекару душа и тела, исцели и слугу Твога јелејем Твоје благости, да и сада узимајући удела у Твојем човекољубљу, славимо Тебе који чиниш ствари велике и чудесне, и славне и дивне. Јер си Ти Бог милости, милосрђа и човекољубља...“

Након изложења сачуваних сведочанстава о присутности освећења јелеја за болеснике у литургијској пракси Цркве, у првих осам векова, могуће је закључити да ова света тајна води своје порекло још из првих дана живота Јерусалимске Цркве, те да се њена установа темељи на апостолској пракси забележеној у Мт 6, 13. и Јак 5, 14-15. Иако су нејасни детаљи саме форме целокупног чина јелеосвећења, могућа је оквирна реконструкција његовог поретка. Упоредним сагледавањем одговарајућег одељка из Јаковљеве Посланице и потоњих литургијских текстова, који садрже Молитве јелеја, разоткрива се сâм поредак тајне јелеосвећења, који је, од првог до краја осмог века, целовито посматрано, имао следећу форму:

- Принос јелеја на Евхаристијском сабрању (највероватније на Великом входу)²⁸
- Прва савршитељна молитва - Благослов (освећење) јелеја од стране епископа или презвитера
- Друга савршитељна молитва – Молитва хиротесије - помазања болесника, одмах после освећења јелеја или у дому болесног
- Причешће болесног.

²⁶ Део Молитве који гласи: „... плотске и духовне нечистоте“, изостављен је у савременим Молитвословима, како у јелинском, тако и у словенском.

²⁷ S. Parenti, нав. дело, 220-221.

²⁸ Сведочанство *Ајосџолској ѿредања* и *Епџајској ѿорейка* о приношењу уља након приноса хлеба и вина, што указује на Велики вход, могло би бити прихваћено као општа пракса у Цркви, на шта нам указује и до данас преживело правило да се Свето Миро освећује на Литургији после Великог входа. Овакво становиште би оправдавало уверење да су се чинови увођења у Цркву и постављања на црквене службе (крштење, брак, хиротесије нижег клира, епископска хиротонија, итд...) савршавали на тзв. Малом входу, а благослови првина – приноса (воде, уља, хлеба...) на Великом входу.